

Перспективи розвитку системи соціального піклування про дітей-сиріт в КНР в ХХІ ст.

Любов Калашник,

кандидат педагогічних наук, доцент,

докторант,

Інститут вищої освіти НАПН України,

Київ

Історико-педагогічний досвід

еномен сирітства, на жаль, є характерним для всіх країн світу й кожна держава визначає власні шляхи подолання цього явища та надання соціального захисту дітям, які залишилися без піклування батьків. Підхід влади до визначення ступеня необхідності облаштування дітей-сиріт значно різниться в різних країнах й обумовлюється загальною ситуацією в країні, насамперед її економічною спроможністю, рівнем розвитку культури та почуттям соціальної відповідальності

Сучасний Китай — країна фінансово стабільна та заможна. Мінімальна кількість дітей, які мають офіційний статус сироти та повністю перебувають на державному утриманні (573 000 станом на початок 2011 р. у порівнянні з 100679 осіб в Україні в 2010 р.) дозволяє стверджувати, що державна політика уряду КНР щодо вирішення означеної соціальної проблеми є досить вдалою. Але китайські педагоги — теоретики та практики — сьогодні відзначають застарілість та утилітарність базових підходів щодо реалізації ідеї соціального піклування в країні, її форм та методів. Тому спостерігається жвавий інтерес з боку китайських дослідників до закордонних наукових розробок в означеній галузі з метою їх творчого використання на теренах КНР. У фаховій літературі окреслилися декілька магістральних напрямів реформування та

модернізації практичних методів роботи з дітьми-сиротами та родинами потенційних усиновлювачів, відмовців тощо.

Метою даної статті є окреслення основних тенденцій, які активно розробляються в китайській фаховій літературі, задля реформування та осучаснення системи соціального піклування про дітей-сиріт в КНР.

Завдання:

- охарактеризувати ті соціальні зміни щодо сприйняття ідей соціального піклування про дітей-сиріт, які відбуваються в китайській суспільній філософії та моралі завдяки активній роботі іноземних урядових та неурядових організацій;
- окреслити основні напрями соціальних програм китайського уряду в галузі модернізації системи соціального піклування про дітей-сиріт;
- визначити специфіку впровадження іноземного досвіду з питань соціального піклування про дітей-сиріт в КНР.

Педагогічні аспекти діяльності системи соціального піклування в КНР — питання маловивчене та маловисвітлене не тільки в українській, але і в світовій фаховій літературі. Більшість робіт, що присвячені загальним питанням педагогіки КНР, мають загальноописовий характер, містять багато суперечностей і внаслідок браку перекладеної літератури взагалі не розглядають процеси становлення

сучасної педагогічної теорії та практики КНР щодо дітей-сиріт у історичний ретроспективі та не відображають сучасну динаміку. Виключення представляють собою праці Я. Бергера та Ф. Дюксбурі (питання дотримання прав людини і дитини в КНР), О. Почагіної (питання торгівлі жінками та дітьми як передумова формування корпусу соціальних сиріт та дітей, яких підкинули), Дж. Йоксал (економічні аспекти дисбалансу в утриманні дітей в сільських та міських закладах соціального піклування) тощо.

Питання організації роботи дитячих будинків, взаємодія органів влади та установ для дітей-сиріт в КНР є предметом дослідження таких китайських науковців та практиків, як Лі Цзєгао, Пі Айчін, Мей Сінлін, Го Ліцзюнь, Чжань Сянго, Веі Ханг тощо. Основна увага в їх роботах надається питанням розширення повноважень та обов'язків органів місцевого самоврядування (народних урядів), залученню іноземного досвіду організації освітньо-виробничого процесу в сирітських притулках, загальним соціально-педагогічним проблемам реформування вищої педагогічної освіти, зокрема і в галузі фахової підготовки вчителів до роботи з дітьми-сиротами як окремою категорією учнівської молоді.

Політика реформ та відкритості, що її було розпочато в КНР у середині 80-х років ХХ ст., та входження держави в світовий економічний та інформаційний простір ознаменувалися також появою в країні певної кількості як іноземних організацій, які переймаються зокрема питанням дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Міжнародна правозахисна асоціація сиріт, Неурядова організація «Волонтери міжнародного студентства» (VOIS), Міжнародна Асоціація «Друзі дітей» (Amici dei Bambini), Міжнародний фонд «Відродження», Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) тощо). Діяльність цих організацій побудовано на громадських засадах, вони, у більшості своїй, не лише методично та фінансово підтримують вже

існуючі дитячі будинки та інтернати, але й ведуть величезну роботу з удосконалення самої системи соціального піклування про цю категорію дітей, зміни філософії сприймання сирітства з боку суспільства в Китаї.

Робота цих організацій у тісній взаємодії з китайськими урядовими структурами ведеться за кількома напрямками:

- поліпшення умов перебування дітей-сиріт у вже існуючих дитячих будинках;
- пропаганда альтернативних форм утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- організація превентивних служб, які надають допомогу батькам та дітям;
- профілактика сирітства;

Якщо підсумувати вже існуючі в Китаї соціальні (державні та певну кількість недержавних) програми, то можна визначити подальші шляхи розвитку та реформування системи піклування про дітей-сиріт в КНР.

Поліпшення умов перебування дітей-сиріт в існуючих дитячих будинках. Переваги сімейного виховання, порівняно з інституційним, безперечні, оскільки тільки сім'я була й залишається для дитини природним, необхідним і всеохоплюючим середовищем, орієнтованим на розвиток індивідуальних особливостей вихованця. Але дотепер перебування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в закладах освіти інтернатного типу є найбільш поширеною формою утримання цієї категорії населення в КНР. Це пов'язано не лише з магістральним напрямом організації піклування з боку держави, домінуванням «колективного» над «індивідуальним», що є традиційним для Китаю, але також із застиглістю форм та методів, що їх використовують в системі соціального піклування про дітей-сиріт, і потребами у зміні чинного законодавства. Діяльність уряду та неурядових організацій сьогодні здебільшого спрямована на надання фінансової допомоги вже існуючим дитячим будинкам, забезпечення їх педагогічними кадрами, впровадження в країні дитячих

будинків сімейного типу [7, с. 96]. У КНР також існує невелика кількість дитячих інтернатних закладів, організованих за релігійними ознаками (що вважається перспективним напрямом роботи на Заході та підтримується з боку релігійних об'єднань), але цей принцип навряд чи у найближчому майбутньому буде розглядатися урядом КНР як перспективний.

Пропаганда альтернативних форм утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Сьогодні в міжнародній практиці за пріоритетністю форми опіки визначаються так:

- усиновлення;
- опіка та піклування;
- патронат;
- прийомна сім'я;
- інтернатний заклад.

Усиновлення. Усиновлення (удочеріння) є оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки. При визначенні осіб, які мають право на усиновлення дитини, перевага надається родичам дитини, особам, у сім'ї яких проживає дитина, яка всиновлюється, особам, які всиновлюють дітей, не розриваючи родинних зв'язків.

Опіка та піклування. Опіка встановлюється над неповнолітніми, які не досягли 15 років та лишилися без піклування батьків. Опіка та піклування можуть бути встановлені й при житті батьків неповнолітніх дітей у випадках, коли батьки позбавлені судом батьківських прав або прийнято рішення про відібрання дитини та передачу її під опіку органам опіки та піклування, незалежно від того, чи позбавлені батьки батьківських прав, чи ні, адже перебування з ними небезпечно для дитини; коли батьки психічно хворі, розумово відсталі або знаходяться на тривалому лікуванні у стаціонарному лікувальному закладі; коли батьки тривалий час не можуть займатися вихованням своїх дітей (засуджені до позбавлення волі, перебувають у тривалому відрядженні); коли батьки непрацездатні та знаходяться на державному утриманні в

будинках-інтернатах для людей похилого віку та інвалідів.

Для безпосереднього здійснення опіки органами опіки та піклування призначається опікун чи піклувальник. Опікун чи піклувальник призначається переважно із близьких підопічному осіб чи із числа осіб, призначених громадською організацією, або з числа інших осіб, з урахуванням їх можливості виконувати опікунські обов'язки й стосунки між опікуном (піклувальником) і особою, над якою встановлюється опіка (піклування). Опікун, або піклувальник, призначається тільки з його згоди. Якщо над дітьми, які виховуються в державних дитячих закладах, опікуни й піклувальники не призначені, виконання їх обов'язків покладається на ці установи.

Сьогодні, згідно чинного законодавства КНР, встановлення опіки над дитиною дозволяється в тих випадках, коли справа стосується сільських районів, родина має власне житлове помешкання (приватне) та дитина досягла вже 14-річного віку. В такому разі до повноліття дитині встановлюється фіксована пенсія від держави (зараз вона складає 600 юаней на місяць — майже \$100), а всі комунальні витрати перекладаються на місцеву громаду [5, с.219 — 221].

Патронат. Патронатом називається передача за договором дитини, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронажного вихователя) до досягнення дитиною повноліття.

Специфіка патронату як правового інституту проявляється в тому, що така передача здійснюється за договором про патронат, а не на підставі адміністративно-правового акта — рішення органу опіки чи піклування. За договором про патронат над дітьми орган опіки і піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, як правило, з врахуванням згоди самої дитини, патронатному вихователю за плату, а патронатний вихователь зобов'язується вихо-

вувати і утримувати дитину у своїй сім'ї, захищати її права та інтереси як опікун або піклувальник без спеціальних на те повноважень.

Патронат є найменш поширеною та вживаною формою соціального піклування про дітей-сиріт в КНР.

Приймальна сім'я. З метою забезпечення права дитини на сімейне виховання в багатьох країнах світу проводиться робота по створенню інституту прийомної сім'ї як альтернативної форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Альтернатива полягає в тому, що ті з дітей, які не були усиновлені чи взяті під опіку і які донедавна направлялися до інтернатних закладів, мають можливість бути влаштованими у сім'ю.

Особливість прийомної сім'ї перед існуючими формами сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проявляється в забезпеченні соціального супроводу такої родини, яка передбачає надання допомоги соціальним працівником прийомної сім'ї на всіх етапах її функціонування. Інша особливість прийомної сім'ї — забезпечення матеріального утримання прийомної дитини з боку держави, розраховане за нормами утримання вихованців інтернатних закладів.

Сьогодні китайський уряд намагається впроваджувати інститут сімейних дитячих будинків як перехідну форму від утримання дітей-сиріт в дитячих поселеннях до прийомної родини (з 2-3 прийомними дітьми за відсутності власних) [3].

Програми повернення дітей у рідні сім'ї. На етапі, коли дитина вже вивезена з рідної сім'ї, але вона ще не позбавлена батьківських прав, великого значення набувають програми щодо повернення дітей у рідні сім'ї. Це практично останній шанс зберегти дитині сім'ю. Такі програми є альтернативою каральних заходів, що застосовуються до неблагополучних сімей. Їх створення вимагає високої кваліфікації фахівців, в першу чергу психологів,

соціальних працівників, лікарів. Робота будується на поєднанні психологічної допомоги з соціально-матеріальною підтримкою сім'ї, причому матеріальна допомога створює мотивацію для участі в процесі реабілітації. Психологічна та психотерапевтична допомога включає в себе індивідуальні зустрічі та групову роботу в різних формах з дітьми і батьками, а також консультування соціальних працівників та педагогів притулку.

функції суб'єкта педагогічної діяльності для родин, які перебувають у скрутному соціальному становищі та діти в яких фактично є соціальними сиротами (КНР дотепер не визнає наявність феномена соціального сирітства в країні), сьогодні виконує Міністерство Юстиції КНР в особі виправних центрів для неповнолітніх правопорушників, де члени родини чи найближчого оточення дитини проходять обов'язкове навчання щодо відновлення адекватного спілкування в родині [8, с. 107].

Кризова служба для дітей і підлітків за своїм значенням є центральною моделлю в профілактичній роботі. Звернення до кризових служб для дітей і підлітків та їх сімей дозволяє запобігти погіршенню ситуації в сім'ї та вилученню дитини з неї. Програми з повернення дітей у кровні сім'ї також базуються на роботі цих служб. Кризові служби працюють 24 години на добу 365 днів на рік. Шляхи звернення: по телефону довіри, особистий прихід до служби, запис по телефону. Допомога надається безпосередньо, відразу після звернення. З якою б проблемою не звернулася дитина або її батьки до кризової служби, її буде вирішувати або один фахівець, або у співпраці з фахівцями іншого профілю (робота командою). Така робота дозволяє бачити проблему з усіх сторін, але в той же час зберігати загальну лінію в наданні допомоги, засновану на довірі, підтримці, опорі на реальні можливості дитини, на особистому контакті дитини з фахівцем.

На жаль, в КНР такі служби діють лише у великих містах та більшість дітей

та підлітків не мають до них доступу. Негативний вплив на активізацію та поширення роботи таких служб має традиційна упередженість китайців щодо втручання третіх осіб у родинні стосунки.

Соціально-реабілітаційний готель при школі, де вчиться дитина, — це місце, де діти і підлітки, що перебувають у кризовій ситуації, можуть (за згодою батьків та опікунів) проживати поза домом протягом кількох тижнів і отримувати педагогічну, психологічну та медико-оздоровчу допомогу. У цей період їх батьки також отримують спеціалізовану медичну або психологічну допомогу. Найголовніше це те, що проживання в готелі передбачає продовження нормального активного життя дітей: заняття у школі та після уроків. Не змінюється і коло друзів, все оточення дитини чи підлітка залишається колишнім, а значить немає і додаткового стресу від змін в житті, як буває при переміщенні дитину в притулок.

Замісна професійна сім'я. Коли ухвалено рішення про вилучення дитини із сім'ї, вона може бути поміщена в тимчасову замісну сім'ю, яка є альтернативою інтернатній установі і зазвичай співпрацює з притулком. Такі сім'ї є професійними, і вони проходять спеціальне навчання. Тимчасові професійні замісні сім'ї різняться за типом; деякі служать для екстреного прийому дитини на перші два-три дні, поки для неї підберуть іншу тимчасову сім'ю, де вона пробуде до визначення свого статусу або до повернення в кровну сім'ю. Якщо замісна турбота організована при притулку, тимчасові замісні сім'ї отримують статус сімейних виховних груп.

Вищезазначені дві програми дотепер мають лише теоретичні нароби та не введені до практики системи соціального піклування в КНР, хоча такі можливості активно вивчаються китайськими соціологами, психологами, педагогами та юристами [9].

Служби «Дитина на вулиці» і «Дитина вдома». Основним завданням служби «Дитина на вулиці» є: моніторинг певної території для виявлення дітей, які щойно

з'явилися на вулиці, та надання екстреної допомоги тим з них, хто опинився у кризовій ситуації, виявлення порушень прав дітей з боку дорослих і формування у дітей соціальноприйнятної поведінки. Служба діяльнісно та інформаційно пов'язана з МВС, кримінальною міліцією, органами опіки.

Служба «Дитина вдома» здійснює велику роботу з сім'ями групи ризику з сирітства. Інформація про них надходить від органів опіки, від дітей з цих сімей, від самих родин. Служба також покликана сама виявляти в сім'ї групи ризику на території, де вона працює, сприяти реабілітації сімей, подоланню кризи.

Д опер функції зазначених служб покладено в КНР на домові комітети данвею (три-чотири будинки, які мають власну інфраструктуру та зазвичай їх мешканці — працівники одного й того самого підприємства чи установи), народну поліцію, кожного громадянина (повідомлення про безпритульних, стабільну конфліктну атмосферу у сусідів), школу та інші заклади освіти.

Моделі соціальної адаптації сиріт до незалежного життя. Якщо дитина все-таки поміщена в інтернатний заклад, постає проблема її подальшої адаптації до життя в суспільстві. Сьогодні створюються програми соціальної адаптації і прищеплення навичок самостійного життя випускникам інтернатів та дитячих будинків. Ці програми спрямовані на подолання наслідків тривалого перебування дітей в інтернатних установах і в більшості своїй ґрунтуються на спільній діяльності дорослих і дітей-сиріт, у ході якої відбувається дорослішання останніх, їх звільнення від дезадаптації, що виникла від довгого життя в інтернатних установах.

Набутком китайської практики соціалізації дітей-сиріт під час їх перебування в дитячому будинку можна вважати спільне утримання дітей-сиріт та людей похилого віку. Більшість дитячих будинків в містах мають у своєму складі кілька відділень: будинок дитини, дитячий будинок (діти до 14 років), відділення для

інвалідів і будинок престарілих [6, с. 54-55]. Вважається, що така структура допомагає дітям-сиротам відчувати себе потрібними, ліквідує у них комплекс неповноцінності (є ще більш нещасні, ніж вони, що потребують їхньої допомоги), привчати їх до турботи про інших людей, дати їм відчуття любові і вдячності з боку дорослих (старих), зберегти вертикаль поколінь, яка традиційно присутня у родині.

Дитячий будинок в КНР — це лише місце проживання дитини-сироти. Для отримання освіти діти направляються у звичайні середні школи (виняток становлять тільки діти-інваліди, які не можуть відвідувати школу за медичними показниками). Для них організують початкові курси китайської мови та математики в самому дитячому будинку).

Робота з сім'єю з профілактики відмов та випадків продажу дітей ведеться на допологовому і пологовому етапах. Модель включає в себе виявлення групи майбутніх матерів з високим ризиком відмови від дитини та психологічну роботу з ними. Вирішення соціальних проблем майбутньої матері і надання їй матеріальної допомоги створює і утримує мотивацію жінки для роботи з психологом.

Торгівля жінками і дітьми стала в останні два десятиліття серйозною загальнонаціональною проблемою Китаю. Так, за офіційними даними, щорічно на внутрішньому ринку Китаю її жертвами стають біля 10 тис. жінок і дітей, з яких діти складають 10 % [2, с. 19]. Крім внутрішньої торгівлі жінками та дітьми, в Китаї поширена і транскордонна торгівля людьми, обсяги якої також постійно зростають. Якщо ця тенденція не буде подолана, Китай стане, на думку експертів ЮНІСЕФ, центром торгівлі людьми в Азії [1, с. 139].

Можливість заробити без особливого ризику на продажу дітей призвела до появи злочинних груп, які спеціалізуються на торгівлі дітьми та інтенсифікації цього бізнесу. Необхідно також відзначити наявність чіткої спеціалізації серед злочинних угруповань, що займаються

торгівлею дітьми: вербувальники майбутніх матерів, інформатори, медичний персонал, чиновники, які оформлюють покинутих дітей, перевізники, контролери, постачальники. Перевізниками дітей застосовуються психотропні засоби, вербувальники детально продумують обман майбутніх матерів і прийомних батьків. Більшість торговців — молоді чоловіки від 22 до 37 років — селяни, безробітні, водії таксі, автобусів, працівники залізниць Дітей викрадають для продажу і в цілях експлуатації у сфері сексуальних послуг і на виробництві. Нерідко ініціаторами продажу стають самі батьки, які не можуть прогодувати дитину. Серед продавців, як правило, також медичний персонал клінік, де є пологові відділення; мігрантки, які не мають житла і постійних заробітків; жінки, що не перебувають у шлюбі; учениці шкіл з підготовки до університету та коледжів (неповнолітні) [4, с. 151].

Як висновок, можна зазначити, що загальні тенденції розвитку перспективних форм піклування про дітей-сиріт в КНР вказують на те, що:

- в КНР уряд спрямовує свої сили не тільки на поліпшення умов перебування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, але і на превенцію поширення сирітства в державі, зокрема соціального сирітства;
- державою КНР дотепер існування соціального сирітства в країні не є визнаним;
- під тиском міжнародних організацій зусилля КНР сьогодні спрямовуються на зміну концепції утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у бік сімейних форм утримання. Принципи і засади сімейного виховання є більш сприятливими для розвитку дитини, ніж в державних установах, де виховний процес орієнтується на колективні форми, а останні нівелюють особистісні запити й потреби дитини, не сприяють розвитку соціально адаптованої особистості. Слід зазначити, що цей процес іде досить повільно внаслідок

традиційності колективних форм виховання дітей в Китаї;

Визнаючи прогресивність іноземного досвіду в справі розвитку альтернативних форм опіки та піклування про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, КНР у цій справі спирається більше на власний історико-педагогічний досвід та розробки китайських вчених. Це дає підстави вважати, що існуючу систему організації форм соціального піклування про дітей-сиріт буде збережено як домінуючу.

Література

1. Коновалов, Е.А. Демографическое завтра Китая / Е.Коновалов, Е.Селиванова // Проблемы Дальнего Востока. — 1989. — №2. — С.137–144.

2. Почагина, О. Торговля женщи-

нами и детьми в современном Китае / О.Почагина // Проблемы Дальнего Востока. — 2007. — № 1. — 200 с.

3. Han, W. Why do we have orphans / Wen Han // China Today. — 2012 — № 1 (January). — P. 12

4. Yoxall, J. W. Disparities among the Orphans of China // Southeast Review of Asian Studies. — Volume 29 (2007), pp. 248–54

5. Zhong, J. Older children in Chinese orphanages // Social Work — 2010 — # 156 — 318 p.

6. 延安保育院》剧评三十年代的延安艰苦并快乐着保育院中的延安再透视 //人民日报海外版 — 2011 — 7 — 69 p.

7. 马忆南。中国人民大学法学院 — 北京 — 2000 — 412 p.

8. 柳海民。教育原理 — 东北师范大学出版 — 2000 — 600 p.

9. 在中国战时儿童 //保育院里成长 // [Електроний ресурс] Режим доступу: <http://www.scol.cn/thread-854922-1-1.html>

25.09.2012